

## OLIIY TA'LIM TIZIMI TALABALARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING INTERFAOL METODLARI

*Nematova Nigina Nabi qizi, Buxoro Davlat Pedagogika Instituti 2-kurs magistranti*

[niginanabiyevna777797@gmail.com](mailto:niginanabiyevna777797@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimi talabalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirishga yordam beradigan interfaol metodlar va ulardan samarali foydalangan olimlar, ularning bu boradagi yondashuvlari haqida ma'lumotga ega bo'lasiz.

**Kalit so'zlar:** Tanqidiy fikrlash, eksperiment va tajriba, kooperativ ta'lim, muammoli ta'lim, keys stadi, muammo, falsafiy va etik bahs-munozara.

## ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Нематова Нигина Наби кизи, Магистрант 2-го курса Бухарского государственного педагогического института*

[niginanabiyevna777797@gmail.com](mailto:niginanabiyevna777797@gmail.com)

**Аннотация:** В этой статье вы узнаете об интерактивных методах, которые помогают студентам системы высшего образования развивать навыки критического мышления, об ученых, которые их эффективно использовали, и их подходах к этому.

**Ключевые слова:** критическое мышление, эксперимент и опыт, совместное обучение, проблемное обучение, тематическое исследование, проблема, философские и этические дебаты.

## INTERACTIVE METHODS OF DEVELOPING CRITICAL THINKING IN STUDENTS OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

*Nematova Nigina Nabi qizi, 2nd-year Master's Student at Bukhara State Pedagogical Institute*

[niginanabiyevna777797@gmail.com](mailto:niginanabiyevna777797@gmail.com)

**Abstract:** In this article, you will learn about interactive methods that help students of the higher education system develop critical thinking skills, and scientists who have used them effectively, and their approaches to this.

**Key words:** Critical thinking, experiment and experience, cooperative learning, problem-based learning, case study, problem, philosophical and ethical debate.

## KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarda faqat bilimlarni olishni emas, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, baholash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Bu esa, albatta, o'qituvchilar tomonidan amalga oshiriladigan pedagogik jarayonlarning sifatiga bog'liq. Bugungi kun oliy ta'lim tizimi zamonaviy bilimlarga ega, tanqidiy fikrlay oladigan mutaxassislar tayyorlashni asosiy maqsad qilib qo'ygan. Tanqidiy fikrlash, o'quvchilarda muammolarni chuqur tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni hisobga olish va adolatli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yilgi "Ta'lim sifatini oshirish va yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish to'g'risida" farmonida: "Oliy ta'lim muassasalari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yangi yondashuvlarni talab qiladi. Talabalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini oshirish, ta'lim jarayonida o'z faoliyatini boshqarish imkoniyatini berish hamda ilmiy va amaliy muammolarni hal etishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega"- ekanligi keltirib o'tilgan.[1].

**“Tanqidiy fikrlash”.** Bu usul amerikalik psixolog va pedagog John Deweyning “ Insoning sharoitlar va temperamentga nisbatan tanqidiy fikrlashigina shaxs istagi va qiziqishlarini to‘g‘ri yo‘lga sola oladi “ aqidasiga rioya qilib, talim oluvchining o‘z bilimi, jismoniy, ruhiy tayyorgarlik darajasini tanqidiy o‘lchovlar, fikrlar orqali yechish, bahs-munozaraga to‘g‘ri ishtirok etish ko‘nikmasini hosil qilish maqsadida qo‘laniladi[2]. Bu usul o‘quvchi- talabalarga o‘zgalar fikrini tinglash, o‘z fikrlarini taqqoslash, muloqot olib borish, yechimlarni to‘g‘ri topishga to‘l ochib beradi va ularda analitik fikrlash, to‘g‘ri hukm chiqarish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu usul yordamida talabalar o‘z fikrlarini erkin bayon etib, fikrlarni oydinlashtirish, ilmiy – amaliy asoslash, o‘zgalar fikrlarini o‘rganish, o‘z fikrining tahlili asosida to‘g‘ri xulosa chiqarish va aniq natija,qaror qabul qilishni o‘rganadilar. Jon Dyui (John Dewey) tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda bir qator metodlarni ishlab chiqqan va ta’limda bu metodlarni keng qo‘llashni targ‘ib qilgan. Uning asosiy maqsadi – talabalarga faqatgina bilimni o‘zlashtirish emas, balki o‘ylashni, tahlil qilishni va muammolarni hal qilishni o‘rgatish edi. Deweyning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda qo‘llagan metodlari quyidagilardan iborat: **Eksperiment va tajriba:** Dewey "ta’limning tajribaviy falsafasi"ni ishlab chiqqan. Unga ko‘ra, o‘quvchilar yangi bilimlarni faqatgina kitoblardan emas, balki real hayot tajribalari va amaliyotlari orqali o‘rganishlari kerak. Bu metod o‘quvchilarni o‘ylashga, tahlil qilishga va yangi vaziyatlarga moslashishga undaydi.

**Muammodan boshlash:** Dewey tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o‘quvchilarni real hayotdagi muammolar bilan tanishtirishni ta’kidlagan. Ularning fikrlash jarayonlarini boshlash uchun masalalar yoki dilemmalarni taklif qilgan.

Bu metod talabalarga muammolarni o‘zgacha nuqtai nazardan ko‘rishga va muammoni bir nechta usullar bilan yechishga o‘rgatadi[3].

O‘zbekiston va MDH olimlarining oliy ta’lim talabalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalariga oid izlanishlari bir-biridan farq qiladi ammo barcha qarashlar umumiy tarzda talabalar tanqidiy xulosalar qila olishlari, erkin fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlarida interfaol metodlarning qanchalik muhim ahamiyat kasb etishini bayon qiladilar. Rustam Azimov pedagogika va psixologiya sohalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga katta hissa qo‘shgan olimlardan biridir. U ta’limda tanqidiy fikrlash metodlarini rivojlantirishni o‘zining asosiy ilmiy maqsadi sifatida belgilagan. Azimovning ishlari talabalarga tanqidiy tafakkurni shakllantirishda yordam beradi. U pedagogik jarayonlarda tanqidiy fikrlashni o‘rgatish va yosh avlodni mustaqil fikr yuritishga rag‘batlantirish metodlarini ishlab chiqqan[4]. Rustam Azimovning tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oid metodlari:

#### 1. Dialog va muhokama metodi:

Azimovning yondashuvlaridan biri — bu talabalarga darslarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun muhokama va dialoglarni qo‘llashdir. O‘quvchilarga turli mavzularda fikr bildirish, qarama-qarshi nuqtai nazarlarga e’tibor qaratish va o‘z fikrlarini asoslash imkoniyati yaratish tanqidiy fikrni rivojlantirishda samarali vositadir. Bu metod yordamida o‘quvchilar bir-birining fikrlarini baholash, tahlil qilish va

o'zlarining pozitsiyalarini himoya qilishni o'rganadilar.

## 2. Projekt va muammo asosidagi o'qitish:

Azimov tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda "muammo asosida o'qitish" (problem-based learning) metodini ham qo'llagan. Bu metodda o'quvchilarga real hayotdagi muammolar beriladi va ular bu muammolarni tanqidiy tahlil qilish, imkoniyatlarni o'rganish va eng yaxshi yechimni topish uchun ishlaydilar. O'quvchilar shunday tarzda o'z fikrlarini mustaqil ravishda ishlab chiqadilar va tanqidiy yondashuvni hayotda qo'llashni o'rganadilar.

## 3. Kooperativ ta'lim metodi:

Rustam Azimov kooperativ ta'limni tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali metod sifatida ko'radi. Bu metodda talabalar guruhlariga bo'linib, o'zaro fikr almashishadi, tahlil va muhokama qilishadi, natijada har bir talaba o'z fikrini boshqalar bilan baham ko'radi va fikrlarni baholashni o'rganadi. Bu usul, o'quvchilarning guruhdagi rollarini o'zlashtirishi va muammolarni tanqidiy tarzda hal qilishga yordam beradi.

## 3. Falsafiy va etik bahs-munozaralar:

Azimov, o'quvchilarga yuqori darajadagi fikr yuritish va etik muammolarni tanqidiy ko'rib chiqish imkoniyatini yaratishga harakat qiladi. Falsafiy muhokamalar orqali o'quvchilar ongli qarorlar qabul qilish, mantiqiy asoslarni o'rganish va masalalarga turli nuqtai nazardan yondashishni o'rganadilar[5].

**MDH Davlatlarining bir qator olimlari ham bugungi kunda tanqidiy fikrlashning ta'lim tizimidagi ahamiyati uni tadbiq etish usullari ustida tadqiqotlarni amalga oshirganlar va bu jarayopnni amalga oshirishda qanday metodlardan foydalanishlari mumkinligi haqida o'z tavsiyalarini ishlab chiqqanlar. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish borasida** L.Vygotskiy muammoli ta'lim texnologiyalarining ahamiyatini ta'kidlab, bu metod talabalarni o'ylashga va tahlil qilishga undashini aytgan [6]. Muammoli ta'lim texnologiyasidagi aynan muammo so'ziga ta'rif beradigan bo'lsak: "Javobi bevosita mavjud bilimda bo'lmagan va yechish usuli noma'lum bo'lgan masala(xolat). Muammoni qo'yish va hal qilish mavjud bilimlar doirasidan chetga chiqishni, yangicha yechish usuli, texnologiyalari yoki metod hamda metodologiyalarni yaratishdan iboratdir" [7.97]. L.Vgotskiy Oliy ta'lim tizimi talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish uchun dars mashg'ulotlari davomida muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanishlari talabalarda muammoga bir qancha yangicha yechimlarni keltira olish qobiliyatini shakllanishini, har qanday vaziyatda o'zini yo'qotib qo'ymnaslik kabi kompetensiyalarini namoyon bo'lishini ta'kidlab o'tgan. E. Ivanova "case-study"ining ta'limdagi rolini tahlil qilib, uning real vaziyatlarda qo'llanilishini chuqur yoritgan [7]. E. Ivanova tomonidan taklif etilgan "case-study" (holat tahlili) metodologiyasi ta'limda talabalarni real vaziyatlar bilan tanishtirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. U "case-study"ni nafaqat amaliy bilimlarni oshirish, balki talabalarning analitik va kritik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali vosita sifatida ko'rsatadi. Case-study" metodi — bu

talabalarda o‘zlariga berilgan real hayotiy holatlar asosida chuqur tahlil va qarorlar chiqarishni o‘rgatadigan metoddir. Bu metod orqali talabalar konkret vaziyatlarni o‘rganib, ularni tahlil qiladi va real hayotdagi masalalarga yechimlar topishga harakat qiladi. Bu metod talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o‘rganadi, balki o‘z bilimlarini amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, talaba bir kompaniya yoki tashkilotning moliyaviy holatini tahlil qilib, ularni yaxshilash uchun qanday choralar ko‘rish kerakligini aniqlaydi. "Case-study" metodining ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Holat tahlili o‘quvchini voqea yoki muammoni chuqur tahlil qilishga undaydi, bu esa ularning fikrlash jarayonlarini faol va tizimli qiladi. Talabalar turli variantlarni ko‘rib chiqib, har birining afzalliklari va kamchiliklarini baholashni o‘rganadilar. Bu jarayon, o‘z navbatida, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, interfaol metodlar — bu talabalarga nafaqat bilim olishni, balki tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda katta yordam beradigan samarali vositalardir. Oliy ta’lim tizimida talabalar o‘zlarining mustaqil fikrlarini shakllantirish, analitik ko‘nikmalarini oshirish va real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyor bo‘lishlari uchun interfaol metodlar juda muhim ahamiyatga ega. Bu metodlar orqali talabalar o‘z fikrlarini erkin ifodalash, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish, jamoaviy ishda samarali ishlash va muammolarni turli usullar bilan hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Shu bilan birga, bu metodlar talabalarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatish bilan birga, ularni ijodkor va innovativ yondashuvlar ishlab chiqishga ham undaydi, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida muvaffaqiyatli bo‘lishiga yordam beradi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023). Ta’lim sifatini oshirish va yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish to‘g‘risida farmon. <https://lex.uz>
2. Dewey John How We Think. D.C.Heath, 1910.
3. Dewey John "Experience and Education", Macmillan Company. 1938.
4. **Azimov, R. (2013).** *Ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari.* - Toshkent.: "Sharq" nashriyoti.
5. **Azimov, R., & Xudoyberdiyev, B. (2017).** *Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni shakllantirishning metodik asoslari.* –Toshkent.: "O‘qituvchi nashriyoti".
6. Vygotskiy, L. S. (1986). Psixologik rivojlanishning sotsiokultur yondashuvi. //Moskva.: Psixologiya nashriyoti.
7. Pedagogika fanidan izohli lug‘at”. M.X.To‘xtodjayevning umumiy taxriri ostida O‘zbekiston respublikasi FA —"Fan" nashriyoti, Toshkent – 2008.97 b.
8. Ivanova, E. (2019). Keys-stadi metodikasi va uning ta’limdagi roli. //Oliy ta’lim jarayonida innovatsiyalar jurnali, 8(3), 22-25.